

हजुर्बाको रेडियो र मेरा कविताहरू

केदार शर्मा

मैले नजिकबाट रेडियो देखे-सुनेको २०२४ सालमा रहेछ। मेरो जन्मस्थल इलामको माघे गाउँमा रेडियो भित्रिँदा मार्कोनीले प्रसारण-यन्त्र आविष्कार गरेको ७० वर्ष नाघिसकेको रहेछ।

मेरा हजुर्बाले हाम्रो गाउँदेखि पारिपट्टि सुन्तलेबाट किनेर ल्याउनुभएको खैरो रङको खोल र दुईतिर स्पिकर भएको त्यो 'नेशनल पानासोनिक' रेडियो अहिले पनि म भल्भली सम्भ्ररहेको छु। हजुर्बाले त्यो रेडियो सुन्तलेमा केही समयसम्म बसेका 'ओली' थरका कोही व्यक्तिसँग छ सय रुपियाँमा किन्नु भएको थियो। त्यस बेलाका अरू धेरै कुराहरू विसै पनि त्यो रेडियोको रूप, रङ र त्यससित सम्बन्धित अरू धेरै कुरा मेरा मनबाट अहिलेसम्म पनि मेटिएका छैनन्। यसो सोच्दा, त्यस बेला त्यसबारेमा हाम्रो गाउँमा चलेका चर्चाहरूका कारण पनि रेडियोका सम्भ्रनाहरूले मेरा मनमा गहिरो डोब बनाएका हुन् कि जस्तो लाग्छ।

घरमा रेडियो ल्याएका दिनको मेरो रमाइलो, चुरीफुरी र उत्तेजना भल आएको माघेखोलाको जस्तो थियो। भोलिपल्ट स्कूलमा हेडसरले मलाई अफिस कोठामा

बोलाएर रेडियोबारे केही कुरा सोध्नुभएको थियो । उहाँले के सोध्नुभएको थियो र मैले के जवाफ दिएको थिएँ भन्ने त पटककै सम्झन्न तर हाम्रो रेडियोले त्यसरी महत्त्व पाउँदा म शिशु कक्षाको बालकलाई लागेको गौरवको आकार भने सिङ्गे पूर्ण डाँडो जत्रो थियो ।

मैले त्यसअघि रेडियो नदेखेकै भने होइन । दार्जिलिङमा शिक्षण पेशामा संलग्न मेरा कान्छा हजुर्वाका घरमा हाम्रामा भन्दा पहिलेदेखि नै यामान्को रेडियो थियो । अहिले यसो अनुमान गर्छु, त्यो भण्डै १४ इञ्चको टेलिभिजन सेट जत्रो हुँदो हो । घिउ रङको, अगाडिको भागमा तनक्क पारेर मोटो कपडा जडान गरेजस्तो देखिने त्यो रेडियोको आकृति मेरा मनमा अहिले पनि अलिअलि बाँकी छ । कुनैदिन त्यसमा केही बजेको पनि सुनेको हुँ तर त्यो के थियो भन्ने चाहिँ सम्झनामा आउन सकेको छैन ।

रेडियो हाम्रालागि ठूलो कौतूहलको वस्तु थियो तर हामीले कान्छा हजुर्वासित डराउनु मात्रै जानेकाले मैले कहिल्यै त्यसका छेउसम्म पुग्ने आँट गरेको थिइनँ । अहिले बुझ्दा त्यो रेडियो हाम्रो गाउँको समाज 'माघे जागृति सङ्घ' ले किनेको भाल्भ रेडियो रहेछ । अर्थात् 'कम्युनिटी लिसनिङ' को अवधारणा मेरो गाउँमा २०२२/२३ सालतिरै सुरु भएको रहेछ । तर म त्यहाँ मानिसहरू भेला भएर सामूहिक रूपमा रेडियो सुनेको भने सम्झन्न । अर्थात् सबैलाई एकै ठाउँ भेला पारेर रेडियो सुनाउने प्रयोग भण्डै चार दशकअघिको, सञ्चारका अरू सुविधाहरूबाट बञ्चित एउटा सामान्य पहाडी गाउँमा समेत असफल भइसकेको रहेछ । यी अहिले अर्थ लाग्दैगएका कुरा जे भए पनि त्यस बेला मेरालागि त्यो रेडियो कान्छा हजुर्वाको मात्र थियो र ममा त्यसप्रति एउटा ईर्ष्यापूर्ण आकर्षण थियो ।

पछि आफ्ना घरमा रेडियो आएपछि मैले मनमनै तुलना गरेको थिएँ "कान्छा हजुर्वाको त्यो ठूलो न ठूलो बोक्नै नमिल्ने रेडियोभन्दा त हाम्रै राम्रो ।" मेरा हजुर्वाले काखमा रेडियो राखेर ख्यार-ख्यार, ख्यार-ख्यार, पाँदै 'टचुनिङ' गर्नुहुँदा वा "ए केदार त्यो रेडियो यता ले ले" भन्नुहुँदा त आफ्नो घरमा भएको रेडियोको छरितोपनाको गौरव दोब्बर हुनजान्थ्यो । रेडियो बोक्ने अवसरमा "ठोक्किएला नि, नठोक्काई ले है" भन्ने निर्देशन सदैव खाभिएको हुन्थ्यो । त्यस्तो महत्त्वपूर्ण कुरामा म हेत्चेक्राचाई गर्दिनँ भन्ने कुरा हजुर्वालाई थाहा थियो र पनि रेडियोको बहुमूल्यता सम्झाइराख्ने केही प्रसङ्ग उहाँबाट यदाकदा आइरहन्थे ।

किरण खरेलको खोजी

मेरो सम्झनाक्रममा रहेको रेडियोसित सम्बन्धित पहिलो स्पष्ट घटना हो किरण खरेलको खोजी । काठमाडौँमा बसेर रेडियोमा कार्यक्रम चलाउने किरण खरेलको खोजी इलामको माघे गाउँमा !

किरण खरेल त्यस बेला *बाल कार्यक्रम* सञ्चालन गर्नुहुन्थ्यो । *बाल कार्यक्रम*मा सुनिने उहाँको बोली वा त्यस कार्यक्रमका सामग्रीका कुनै अंश पनि अहिले मेरो सम्झनामा बाँकी छैनन् । तर ममा उहाँप्रति, अझ खासैमा त उहाँको नामप्रति एउटा विशेष आकर्षण भने जागिसकेको थियो । यसै पनि मीठो स्वरका धनी किरण खरेल *बाल कार्यक्रम* चलाउँदा पक्कै पनि अझ मीठो बोल्नुहुन्थ्यो होला र नै मैले किरण खरेलको खोजी गरेको हुनुपर्छ काकाले रेडियो खोलेका बेला ।

२२-२३ वर्षका मेरा काकाले उत्सुकतावश हो वा काम परेर नै हो, एक दिन रेडियोको पछाडिपट्टिको भाग खोल्नुभएको थियो । मलाई त्यस बेला रेडियोभिन्नको जेतेमेते नै 'रेडियो नेपाल, सिंहदरवार, काठमाडौँ, नेपाल' हो जस्तो लागेको थियो । सिंहदरवार नै रेडियोभिन्न अटाएपछि एकजना किरण खरेल नअटाउने कुरै भएन । अनि मैले काकालाई सोधेको थिएँ— "काका, किरण खरेल चाहिँ कुन हो ?"

त्यसदिन मलाई काकाले रेडियो प्रविधिवारे उहाँले बुझेका र मैले बुझ्नसक्ने कुराहरू राम्ररी बुझाइदिनुभयो । रेडियोमा बोल्ने मान्छे रेडियोभिन्न होइन, स्टेसनमा हुन्छन् भन्ने कुरा मैले अरूलाई समेत बुझाउन सक्नेगरी बुझें । तर दुईओटा मसिना तारका खुट्टामा उभिएको सानो, रातो रङको एउटा 'क्यापासिटर' भने मेरा मनमा किरण खरेलकै रूपमा दर्ता हुनगयो । २०३७ सालतिर हो जस्तो लाग्छ, नयाँ बानेश्वरमा रहेको ब्यारेकका छेउबाट उत्तरतिर हिँड्दै गरेको एक जना मान्छेतिर देखाएर मेरा साथीहरूले "ऊ त्यही हो किरण खरेल" भन्दा समेत मैले बाटामा पहिले लाइफ साइजको एउटा रातो रङको क्यापासिटर देखेको थिएँ र त्यसले मान्छेको रूप लिइसक्यो जेलमा किरण खरेलले नेटो काटिसक्नुभएको थियो । नयाँ बानेश्वरमा हिँड्ने त्यो क्यापासिटर हाम्रो घरको पानासोनिक रेडियोभिन्नको सानो, रातो क्यापासिटरकै ठूलो रूप थियो । बालापनदेखि मनमा रहेको त्यसको रूपकृति म अहिले पनि तस्विर बनाउनसक्ने गरी, प्रस्टसँग सम्झिरहेको छु ।

उत्सुकताको बाढी

त्यस बेला हाम्रा वरिपरि धेरै आधुनिक सामान थिएनन् । त्यसैले हामी जे जति कुरा देख्यौँ, तिनीहरू हामीलाई वरिपरि भुम्याउन वा छक्क पार्न पर्याप्त थिए । अहिले त्यस्तो एउटा सामान घरमै आएको थियो । त्यस बेला रेडियो मेरालागि सञ्चारको उपकरण वा सुन्ने भाँडोभन्दा पनि विशिष्टताबोधको उमङ्ग, पारिवारिक गौरव र प्राविधिक कौतूहलको विषय थियो ।

त्यसै बेलातिर हनुपर्छ, हाम्रो रेडियोको प्रतिस्पर्धामा पल्ला घरमा एउटा नयाँ रेडियो आयो । त्यो थियो पल्ला घरका कान्छाकाकालाई उहाँका दाजुहरूले बनाइदिएको खेलौना रेडियो । त्यो रेडियो एउटा उपयुक्त आकारको फल्याकको टुक्राबाट बनाइएको थियो । त्यो बच्चे रेडियो नभए पनि आरिस लाग्नेगरी राम्रो थियो । मेरालागि त्यसको मुख्य आकर्षण थियो भाँच्चिएको प्लास्टिकको रूलरको मिटर । ससाना बट्टाका बिकाहरूबाट बनाइएका मिटर घुमाउने नवहरू पनि साँच्चिकै जस्ता थिए । त्यस बेला मलाई भित्री मनमा “हाम्रो रेडियो साँच्चिकै भए पनि हजुर्बाको त हो नि, काकाको त आफ्नै ..., मेरा पनि दाजु भएका भए त्यस्तै रेडियो बनाइदिन्थे होलान् ...” भनेजस्तो लागेको थियो ।

विस्तारै गाउँमा अरूका घरमा पनि रेडियो बज्ने थालेपछि उमङ्ग र गौरवका भावनाहरू मत्थर हुँदै गए । तर के र कसरी भन्ने प्राकृत जिज्ञासाको प्रश्नावली भने भन्नु जटिल हुँदै र लम्बिँदै गयो ।

अहिले सम्भन्ध, रेडियोसम्बन्धी मेरा उत्सुकताहरू हाडवेयर र सफ्टवेयर दुवै क्षेत्रका हुन्थे । रेडियो कसरी बज्छ होला ? कस्ता मान्छे कहाँबाट कसरी बोल्दा हुन् ? रेडियोको कान घुमाउँदा रेडियो नेपाल वा आकाशवाणी खर्साड वा सिलोन, जुन स्टेसन लाउँछु भन्थो त्यही कसरी लागेको होला ? दोहोरो कुरा गर्न मिल्ने रेडियो हुन्छ कि हुँदैन होला ? समाचार भन्ने मान्छे भनेको संसारको सबभन्दा जान्ने मान्छे होला आदि आदि ।

तीमध्येका धेरैजसो जिज्ञासाहरूले आज उत्तर पाइसकेका छन् । तर ती उत्सुकताका कारण आफूलाई भएको छटपटी र आफूले अरूलाई भिँभ्याएका सम्भना भने मेरा मनबाट कहिल्यै मेटिएलान् जस्तो लाग्दैन ।

पानासोनिक माने के ?

यो त्यस बेलाको कुरा हो जुन बेला हाम्रालागि रेडियो सुन्ने साधन मात्र होइन, हेर्ने, बोक्ने र सुम्नुम्याउने वस्तु पनि थियो । रेडियोका देखिने पक्षसित सम्बन्धित एउटा रमाइलो प्रसङ्ग त ‘नेशनल पानासोनिक’ भन्ने नामकै बारेमा छ ।

त्यस बेला अङ्ग्रेजी पढाइको पहिलो खुड्किलो थियो- माने अर्थात् ‘वर्ड मिनिङ’ । माने कण्ठ गर्नका लागि “सीएटी क्याट, क्याट माने बिरालो; डीओजी डग, डग माने कुकुर” भन्दै भाका हालेर हल्लिई-हल्लिई पढ्ने विद्यार्थीहरू स्कूलमा शोभा र घरका गौरव हुन्थे । त्यसरी पढ्ने भ्याउने, पाउने र रटेको सम्झन सक्ने विद्यार्थीहरू सरहरूका सिर्कना र कान जकाईबाट बच्चे, अनि जाँचमा पास भइन्छ भन्ने कुरामा सधैंभरि ढुक्क हुन्थे । यसरी पढाइको केन्द्रमा

रहेको 'वर्ड मिनिड' को प्रभाव दैनिक जीवनमा पनि पर्नु स्वाभाविक थियो । त्यस बेला म शिशु-कक्षामा बस्न मात्र थालेको थिएँ र मैले माने पढ्न थालेको थिइँन तर पनि म मानेको माखे साइलामा भने परिसकेको रहेछु । सबै कुराको माने हुन्छ भने हाम्रो रेडियोको त्यस्तो राम्ररी, टिलिक्क टल्कने अक्षरमा लेखिएको नामको अर्थ नहुने कुरै भएन । त्यसैले त 'नेशनल पानासोनिक' को माने सोधेर मैले मेरी ठूली फुपूकी छोरी राधा दिदीलाई हैरान पारेको थिएँ ।

यो मानेको कुरा मात्र होइन, रेडियो कसरी हाम्रो दिनचर्याको केन्द्रीय पात्र बनेको थियो भन्ने कुराको उदाहरण पनि हो । पाँच-छ कक्षातिर पढ्ने दिदीले नेशनलको माने त सजिलै भन्नुभयो— राष्ट्रिय । तर पानासोनिक माने के त ? मैले जति खुरन्दार गरे पनि दिदीको केही लागेन । अहिले पत्तो पाउँदैछु, मलाई पानासोनिकको अर्थ भने चाहिएकै थिएन । त्यो त रेडियोबारे कुरा गर्ने थप बहानाको खोजी मात्र थियो ।

विस्तारै रेडियोको नौलोपन घट्टै गएकाले होला म पानासोनिकको अर्थका पछि पनि लाग्न छाडें । त्यसैले नै होला घर-पर जागिर खाने मेरा वा घर आउनुभएका बेला पनि मैले पानासोनिकको अर्थ सोधिँन ।

मैले यहाँसम्म उल्लेख गरेका प्रसङ्गहरू रेडियोका देखिने वा छोड्ने पक्षका मात्र हुन् । मेरा मनमा रेडियोका श्रव्यपक्षका सम्झना पनि छन् । त्यस्ता कतिपय सम्झनाहरू थरीथरीका ध्वनि र विम्बहरूका रूपमा मनमा बसेका छन् । म अहिले तिनलाई शब्दमा अनुवाद गर्ने प्रयास गर्दैछु । ममा रहेका कतिपय प्रभाव र धारणाहरूका कारण मेरा सम्झनाहरूको कालक्रम विथोलिएर केही तथ्यगत त्रुटि होला कि भन्ने डर पनि मनमा छ । तर पनि त्यस बेलाका कुरा सम्झँदा मलाई रमाइलो लागिरहेको छ ।

वा घर-पर जागिर खाने र काका पनि परै बसेर पढ्ने भएकाले त्यस बेला हाम्रो घर सम्पूर्ण रूपमा हजुर्बा-हजुरआमाको घर थियो । अर्थात् अरू कुरामा जस्तै रेडियो सुन्ने क्रममा पनि उहाँहरूका रुचिहरू नै हावी हुन्थे । यसको अर्थ हामीले आफूलाई चाखलाग्ने कुरा सुन्न पाउँदैनथ्यौँ भन्ने चाहिँ होइन । उहाँहरूले सुन्नेभन्दा अरू कुरा पनि रेडियोमा बज्छन् भन्ने कुरा नै सम्भवतः हामीलाई थाहा थिएन । हजुरआमाले रेडियो 'टचून' गरेको मलाई सम्झना छैन तर रेडियोमा उहाँको नियन्त्रण नभएकाले चाहिँ होइन । आमा काकीलाई पनि रेडियो चलाउने-बजाउने रहर त लाग्थ्यो होला तर धेरै पछिसम्म पनि उहाँहरूले रेडियो 'टचून' गर्न जान्नु भएको थिएन ।

रेडियो जसले 'टचून' गरे पनि विहानको शङ्खनिदेखि रेडियोमा जे जे बज्यो, प्रायः त्यो हामी ध्यान दिएर सुन्थ्यौं । नेपाली र हिन्दीमा जुनसुकै कुरा पनि हाम्रो रेडियोमा बज्ये, बज्ज पाउँथे । सेन्सरशिपमा पर्ने दुईओट्टे कुरा मात्र थिए— शास्त्रीय गायन र अङ्ग्रेजी समाचार । रेडियोमा शास्त्रीय गायन सुन्नेवित्तिकै हजुरआमा “आ.. कति भ्या.. भ्या.. पार्न सकेका, बन्द गर्दोओ ..!” भन्नुहुन्थ्यो । त्यसरी नै अङ्ग्रेजी समाचार पनि घरमा कहिल्यै नसुनिने कुरा थियो । भन्नुको मतलब, त्यस बेला रेडियो सचेत रूपमा नै सुनिन्थ्यो, नबुझिने कुरा सुनेर 'मसला' अर्थात् ब्याट्री सक्ने छुट थिएन ।

हजुर्वा समाचारका सौखिन हुनुभएकाले मेरा कानमा त्यसै बेलादेखि समाचारका बाछिटा पर्न थालेका हुन् । गाई, गोठ र खेतबारीको व्यवस्थापन तथा जनसम्पर्क लगायतका अरू कामले गर्दा विहान त हजुर्वालालाई रेडियो सुनेर बस्ने फुर्सद हुँदैनथ्यो । तर उहाँ बेलुकाको 'खबर' नियमित रूपले सुन्नुहुन्थ्यो । इन्दिरा गान्धी, एपोलो ११, लुना १७, भियतनाम, लेबनान जस्ता नौला नामहरू मेरा मनमा रेडियोबाटै कोरिएका हुन् जस्तो लाग्छ । रेडियोबाट निरन्तर बज्ने अरू सामग्रीमा 'बाँसबारी छाला जुत्ता कारखाना नाउँ, साढेँ असल जुत्ता बन्छ आजै किनिलाउँ', 'सन्तानले डाँडा काँडा ढाकून् नभन, घर छाडी टाढाटाढा जाऊन् नभन, भुकुमुने एउटा छोरो एउटी छोरी' आदि मलाई अहिले पनि लयसमेत नै कण्ठ छन् ।

इन्दिरा गान्धीको छवि

हजुर्वाले कसैको प्रशंसा वा निन्दा गर्नुपर्दा चर्चित व्यक्तिहरूको नाम लिनुहुन्थ्यो । कुनै मन नपरेको पुरुषलाई उहाँले 'याहिया खाँ' भन्नुभएको बङ्गलादेशको स्वतन्त्रता युद्धताका हुनुपर्छ जस्तो लाग्छ । उहाँले कुनै महिलालाई 'इन्दिरा गान्धी' भन्नुको अर्थ उहाँले उनलाई व्यक्तित्वशाली र बाठी ठान्नुभयो भन्ने बुझिन्थ्यो । त्यस्तो नामाकरणको एउटा प्रसङ्ग त रेडियोसित पनि सम्बन्धित छ ।

हजुर्वा कृष्णा ताम्राकारको स्वर र उच्चारणको ठूलो प्रशंसक हुनुहुन्थ्यो र अरूले भन्दा उहाँले पढेको समाचार सुन्न रुचाउनुहुन्थ्यो । त्यस बेला सम्भवतः साप्ताहिक रूपमा हो, साँझ रेडियोमा *हाजिरीजवाफ कार्यक्रम* आउँथ्यो । मलाई त्यो कार्यक्रम केटाकेटी वा स्कूले विद्यार्थीको नभएर कलेजका विद्यार्थी वा अरू वयस्क व्यक्तिहरूको भएजस्तो लाग्छ । त्यस्ता कार्यक्रम प्रायः हामी सपिणवार बसेर सुन्थ्यौं । अहिले गोडेर ल्याउँदा मलाई त्यो कार्यक्रम सुरुमा कुनै पुरुषले चलाउँथे र बीचमा कृष्णा ताम्राकारले चलाउन थालेजस्तो लाग्छ । पहिलेका सञ्चालक सहभागीहरूबाट सही जवाफ आउँदा 'ठीक' र उत्तर नमिल्दा 'गलत'

मात्र भन्थे । कृष्णा ताम्राकारले गलत जवाफ आउँदा 'मिलेन' भन्नेजस्ता थप केही शब्दहरूको प्रयोग गरेर कार्यक्रमलाई श्रुति-विविधता दिनुहुन्थ्यो । सबैजसो सहभागीहरू पुरुष हुने कार्यक्रममा उहाँले आफ्नु शानदार स्वरमा कार्यक्रम चलाएको, खास गरी 'मिलेन' भनेको हजुर्वालाई साह्रै मनपर्थ्यो र उहाँ प्रशंसाको स्वरमा "कस्ती चैं होली हँ यो इन्दिरा गान्धी !" भन्नुहुन्थ्यो । धेरै पछि नेपाल वातावरण पत्रकार समूहसित आवद्ध भएपछि कृष्णाजीसँग मेरो लामै सहकार्य भयो । त्यस बेला हजुर्वाले मलाई "त्यो आइमाई उस्तै छ कि उमेरले अलि गलायो ?" भनेर सोध्नुभएको थियो । हजुर्वा र कृष्णाजीको कहिल्यै भेट भएको होइन, त्यसैले मैले 'उस्तै' को अर्थ धेरै वर्षअघि हजुर्वाले रेडियो सुनेर कृष्णा ताम्राकारको छवि बनाउनु भएताकाको भन्ने बुझेको थिएँ ।

बाल कार्यक्रम र कवि बन्ने धुन

त्यसरी हाजिरीजवाफ कार्यक्रम सुनेको समयपछिका केही वर्षको मेरो रेडियो-स्मृति एकदमै पातलो, शब्दका धागामा नउनिने खालको छ । सम्भवतः त्यो ममा रहेको रेडियोको नौलोपनाको उत्तेजना समाप्त भइसकेको र रेडियोबाट बच्ने कुराहरूप्रति अभिरुचि जागृत नभइसकेको समय थियो । रेडियो र मलाई जोड्ने सूत्रहरू घटेर गएका थिए । माथि नै भनौं, म किरण खरेलको नाम मात्रै सम्भन्धु र त्यसपछि धन लामाले बाल कार्यक्रम चलाउनु भएको अवधि खासै सम्भन्धु । तर चाँडै नै मलाई वासुदेव मुनालको स्वरले रेडियोसँग जोड्न थाल्यो र छोटै समयमा आफ्नो स्थायी श्रोता बनायो । अनि आफूले हजुर्वाको मात्र ठानेको रेडियोक्षेत्रमा विस्तारै म पनि घुम्न थाले । सुरुमा आफ्नैलागि मात्र रेडियो बजाउँदा ठूलो मान्छे भएजस्तो लागेर अलि अफ्ठारो पनि लाग्यो । तर मेरो बाल कार्यक्रम सुन्ने रहरलाई हजुर्वा हजुरआमाले पनि हौसला नै दिनुभयो । उहाँहरूको प्रेरणा र बाल कार्यक्रममा बच्ने थोरै भए पनि मीठा बालगीत, वासुदेव दाइको मायालु र जीवन्त बोली, रोचक र ज्ञानवर्द्धक सामग्री आदिका कारण म रेडियोको नियमित स्रोता बन्नपुगे । त्यो नियमितता क्रमशः बानी बन्थो । अनि, अतिशयोक्ति होइन, मलाई प्रत्येक दिन साँझ साढे पाँचबजे उहाँले "आओ, मेरा प्यारा प्यारा भाइबहिनी हो, रेडियो नजिक आओ ! अब सुरु हुन्छ आजको हाम्रो बाल कार्यक्रम !" भनेदेखि छ बजे ग्रामीण कार्यक्रमको धूनसम्मै बाल कार्यक्रम सुन्नै पर्ने भयो । बाल कार्यक्रम नछुटाउनका लागि, साढे पाँचबजे रेडियोसामु उपस्थित हुनका लागि मैले उमेर अनुसारका निकै अफ्ठारा र हाँसो लाग्दा प्रयत्न पनि गरेको छु ।

रेडियोबारे कुरा गर्दा त्यो रेडियो बज्ने ठाउँ अर्थात् हाम्रो घरका बारेमा पनि केही भन्नू । हाम्रो घरमा ग्रामीण परिस्थितिमा हुनसक्ने जति साहित्यिक वातावरण थियो भन्दा धेरै हुँदैन । मेरा हजुर्बा तुलसीकृत रामायणका त मर्मज्ञ नै हुनुहुन्थ्यो, भानुभक्त र पद्यप्रकाश रामायण पनि सम्पूर्ण आदर र अभिरुचिका साथ पढ्नुहुन्थ्यो । हजुरआमा हिन्दी सुन्नु मात्र हुन्थ्यो नेपाली चाहिँ पढ्नु पनि हुन्थ्यो । फलतः आमाहरूलाई पनि बृहार्तनबाट समय निकाल्न सकेका अवस्थामा पढ्ने प्रोत्साहन उपलब्ध थियो । हजुर्बा बाहेक अरूका पुस्तक-सूचीमा *तरुण तपसी*, *मुनामदन*, *गौरी* आदि पनि थिए । हाम्रो परिवारमा किताब पढेर रुनुलाई साहित्यिक संवेदनशीलता नै मानिने भए तापनि सम्भवतः हजुर्बा आईमाई-केटाकेटीका सामु त्यसो गर्न रुचाउनुहुन्नथ्यो र हामीले नदेखेगरी रुवाउने खालका किताब पढ्नुहुन्थ्यो ।

त्यहाँ कविता व्यक्तिगत अभिरुचिको विषय मात्र थिएन । हाम्रो घरमा एकदमै अभिरुचिका साथ छन्दका कविताहरूको अन्ताक्षरी खेलिन्थ्यो । खासगरी मकै सहन्याउँदा र अलैची छोडाउँदा हाम्रो र हामीसँगै आँगन जोडिएको जेठा हजुर्बाका घरका बीच त अन्ताक्षरीको अनौपचारिक प्रतियोगिता नै हुन्थ्यो । त्यसैले नै होला मलाई अहिलेसम्म पनि छन्दका कविता सजिलैसित कण्ठ हुन्छ । गीतको, त्यसमाथि हिन्दी गीतको पनि अन्ताक्षरी खेलिन्छ, भन्ने त हाम्रा कल्पनामा पनि आउँदैनथ्यो ।

बा-काकाले घरमा 'भानुभक्तदेखि तेस्रो आयामसम्म' कै महत्त्वपूर्ण लेखकहरूका किताब जम्मा पार्नुभएको थियो । घरमा भएका बेला उहाँहरू समसामयिक नेपाली साहित्यबारे जोडदार बहस गर्नुहुन्थ्यो । साहित्यिक कार्यक्रम सुनेका बेला पनि मीठा टिप्पणीहरू गरिरहनु हुन्थ्यो । साहित्यिक कार्यक्रममा बेज्जु शर्माको खिरलो स्वरमा पढिएका कविताको हल्का छाप मेरा अन्तरमा आजसम्म पनि कतै छ । ती सबै कुरा सँगसँगै बाका पुराना कापीहरूमा भएका कविता र कथाहरूले पनि मलाई लेखनका लागि प्रेरित गर्न थालेका थिए ।

मैले रेडियोको सम्भनासित यी कुरा जोड्नुको कारण चाहिँ के हो भने यसरी जन्मे-हुर्केको मेरो साहित्यिक अभिरुचिलाई कवि हुने महत्वाकाङ्क्षामा फेरिदिएको भने रेडियो नेपालको *बाल कार्यक्रम*ले नै हो । रेडियोबाट आफ्नु पनि कविता पढियोस्, आफ्नु पनि नाम आओस् भन्ने ठूलो रहर भए पनि मनमा त्योभन्दा धेरै हिचक्याहट थियो । अन्ततः निकै दिनसम्म आँट गरेर मैले पनि *बाल कार्यक्रम*मा कविता पठाएँ । अनि एकदिन 'प्यारो दाजु' वासुदेव मुनालको मीठो स्वरमा संसारको सबभन्दा प्यारो नाम यसरी उच्चारण भएको सुनेँ— "अब म सुनाउँदैछु इलाम जिल्लाबाट बालकवि केदारनाथ शर्माले पठाएको कविता ।"

रेडियोमा मेरो कविता बजेपछि मैले एउटा ठूलो सम्भावनाको ढोका खोलिएको अनुभव गरे । नजानिँदो गरी मेरो हैसियत बढ्यो । राम्रो र ठूलो मान्छे कहलिनै रहर सजिलैसित उम्रियो र त्यसलाई धानेर राख्नका लागि मैले अरू पनि कविता लेख्नु पर्‍यो । *बाल कार्यक्रम*मा कविता पठाउने यो क्रम पातलो रूपमा भण्डै तीन वर्षसम्म चल्यो ।

*बाल कार्यक्रम*ले 'बालकवि' बनाइदिएपछि मेरा आँखा साहित्यको अर्को, अलि ठूलो र अभ्र हरिया घाँस भएको कित्तामा पनि पर्न थाले । त्यो नयाँ कित्ताको नाम थियो *साहित्यिक कार्यक्रम* । छिप्पिँदो किशोरावस्थाका कारण होला, विस्तारै मेरो मनले मलाई 'बालकवि' कै रूपमा बसिरहन अनुमति दिन छाडेजस्तो पनि लाग्न थालेको थियो । तर इलामको माघे-करफोकमा आफ्ना त्यस्ता रुचिहरूलाई परिमार्जन गर्ने र आफ्नु क्षमता प्रमाणित गर्ने ठाउँ थिएन । *बाल कार्यक्रम*मा जसरी नै रेडियो नेपालको साहित्यिक कार्यक्रममा पनि सहभागी हुने रहर र लोभ दुवै मनगने थियो तर त्यसको ढोका ढक्क्याउने हिम्मत भने थिएन । भित्र छिर्ने आँट नभए पनि मैले त्यसको पिँढी भने कहिल्यै छाडिँनँ । अलि पछि यज्ञनिधि दाहालले *साहित्यिक कार्यक्रम* चलाउन थालेपछि त म त्यसको नियमित श्रोता नै भएँ ।

२०३२/३४ सालतिर म रेडियो नेपालबाट शनिवार दिउँसो बज्ने नाटकहरू पनि नियमित रूपले सुन्थेँ । त्यसमा आफूले घरमा पढिराखेका साभा एकाङ्कीमा सङ्ग्रहित नाटकहरू सुन्न पाउँदा ज्यादै आनन्द लाग्थ्यो । त्यसबाहेक त्यस कार्यक्रममा अरू नामी लेखकहरूका नाटक पनि बज्थे । सुन्दै जाँदा रेडियोबाट बज्ने *गीति कथा* भनेको 'त्यस्तै उस्तै' कार्यक्रम हो तर *साहित्यिक कार्यक्रम* र शनिवारको नाटक भनेका स्तरीय कार्यक्रम हुन् भन्ने लाग्न थाल्यो । अहिले लाग्छ, मलाई राम्रो साहित्य चिन्न र मन पराउन सिकाउनमा रेडियोको पनि केही भूमिका छ ।

२०३५ सालमा एसएलसी पास गरेपछि हजुर्बाको रेडियो घरमै छाडेर काठमाडौँ आएपछि भने रेडियो सुन्ने मेरो बानीमा नराम्रो असर पर्‍यो । देशभरिका अवसरहरू थुप्रिएको यस उपत्यकामा मलाई अल्मल्याउन पुग्ने अरू अवसरहरू मनगगे थिए तर आफूले बजाउन पाउने रेडियो भने मसित थिएन । नियमित रूपले रेडियो सुन्न नपाए पनि चाख भने जस्ताको तस्तै थियो । त्यसै बीच *साहित्यिक कार्यक्रम*को नाम फेरिएर *साहित्य संसार* भएकोसम्म मैले थाहा पाएको थिएँ ।

तर करीब दुई वर्षको अवधिमा क्याम्पस स्तरीय प्रतियोगिताहरूमा कविताका साना ठूला भण्डा गाडिसकेपछि भने मलाई अब *साहित्य संसार*मा प्रवेश गर्ने

भिसा पाउनसक्छु जस्तो लाग्न थाल्यो । अनि म आत्मविश्वास जम्मा गरेर साहित्य संसारकै दैलो ढक्क्याउन पुगें दाहाल यज्ञनिधिलाई जदौ गर्दै । उहाँले साहित्य संसारमा दुईचारओटा कविता बजाइदिनु भयो । नाममा नाम, दाममा दाम । एउटा कविताको चालीस रुपियाँ पाउँदा पनि निकै पो हुन्थ्यो त त्यस बेला !

मेरा हजुर्बाले छ सय रुपियाँमा किन्नु भएको नेशनल पानासोनिक रेडियो केही वर्ष अधिसम्म काकाका घरमा थियो । पुरानो माल, विग्रिइरहन्थ्यो । गाउँघरमा यस्ता सामान बनाउने क्रममा नै सबभन्दा धेरै विग्रिन्छन् । सम्भवतः अहिले त्यो रेडियो पनि सद्दे छैन । हजुर्बा पनि हुनुहुन्न । रेडियोका हाँगा समाउँदै कवि भएको मैले पनि कविता लेख्न छाडे जत्तिकै भएको छ । देश-समाजमा धेरै कुरा फेरिइसकेका छन् ।

तर म अहिले पनि वासुदेव मुनालको प्यारो स्वरमा पहिलो पटक आफ्नो नाम सुनेको दिन सम्झिइरहेको छु— “अब म सुनाउँदैछु इलाम जिल्लाबाट बालकवि केदारनाथ शर्माले पठाएको कविता ...।” त्यो रोमाञ्च, त्यो गर्वको अनुभूति र त्यसले दिएको हौसला र ठूलो मान्छे हुने चाहना मेरो अन्तरमा अहिले पनि जगको हुड्को जस्तो बलियो गरी बसेको छ । पछि जे थप्न सकियो सबै त्यसैमाथि छ ।